عقائد آیت الله مصباح، نیمه اول کتاب

درس ۱ دین چیست

دین:
- در لغت: اطاعت و جزا
- در اصطلاح: اعتقاد به آفریننده‌ای برای جهان و انسان و دستورات عملی مطابق با این عقیده

دین:
- باطل
- حق: آیینی که دارای عقاید درست و مطابق با واقع بوده رفتارهایی را مورد توصیه قرار دهد که از ضمانت کافی برای صحت و اعتبار برخوردار باشند

دو پایه دین:
- عقایدی که حکم پایه و اساس آن را دارند «اصول» ← عقائد
- دستورهای عملی که متناسب با آن پایه‌های عقیدتی باشند و برخاسته از آنها «فروع» ← احکام عملی

* جهان‌بینی: یک سلسله اعتقادات و بینش‌های کلی هماهنگ درباره جهان و انسان و به طور کلی درباره هستی (سیستم عقیدتی هر دین، جهان‌بینی آن)

تمام اعتقادات و احکام جزئی نمی‌شوند

* ایدئولوژی: یک سلسله آرای کلی هماهنگ درباره‌ی رفتارهای انسان (سیستم کلی احکام عملی دین، ایدئولوژی آن)

جهان‌بینی:
- مادی: پیروان طبیعی، دهری، زندیق (زمان سابق)، ملحد، مادی و متریالیست (زمان ما) نامیده می‌شوند؛ مشهورترین شکل مادی‌گرایی اکنون ماتریالیست دیالکتیک است.
- الهی

* ادیان آسمانی و اصول آنها: بر اساس مدارک اسلامی تاریخ پیدایش دین هم‌زمان با پیدایش انسان است؛ ادیان الهی دارای سه اصل مشترک توحید، نبوت، معاد هستند اما متن برنامه‌ای که از راه وحی تعیین شده ایدئولوژی دینی است

نکته: توحید، نبوت و معاد اساسی‌ترین عقاید همه ادیان آسمانی است و می‌توان عقاید دیگر را طبق اصطلاح خاصی جزء عقاید اصلی شمارد

اصول دین (اصطلاح):
- عام ← در برابر فروع دین ← عقاید مشترک همه ادیان ← اصول دین
- خاص ← اساسی‌ترین عقاید ← اضافه یک یا چند اصل ← اصول دین خاص و اصول دین و مذهب

درس ۲ پی‌جویی دین

* انگیزه‌های پژوهش: انسان میل فطری به شناخت حقایق دارد و غریزه‌ی حقیقت‌جویی نخستین عاملی است که انسان را برای بررسی همه مسائل از جمله مسائل دینی برمی‌انگیزد. عامل دیگر که رغبت انسان به شناخت حقایق را تقویت می‌کند اینست که رسیدن به سایر خواسته‌ها در گرو شناخت‌های خاصی می‌باشد

* اهمیت پی‌جویی دین: هنگامی که انسان بداند که در طول تاریخ سلسله‌ای از انسان‌های برجسته ادعای رسالت کرده و در راه آن رنج‌ها دیده و جان خود را فدا کرده‌اند با انگیزه حقیقت‌جویی و دستیابی به منفعت در صدد تحقیق پیرامون دین برمی‌آید به ویژه که پذیرفتن دعوتشان مترتب منافع احتمالی بی‌نهایت و بر عکس برعکس آن است

Subject .... Date ....

* حل یک شبهه: تلاش برای حل یک مسئله وقتی مطلوب که امیدی به یافتن راه حل باشد؟ ۱. امید به حل مسائل دینی کم، مسائل عملی نیست ۲. ارزش احتمال تنها تابع یک عامل نیست. تنها زمانی ترک پژوهش موجه است که قطع به نبود مسئله دینی یا غیر قابل حل بودن آن باشد.

درس ۳ شرط انسان زیستن

*۱. انسان کمال جوست (ریشه بیاری از تمایلات رسیدن به کمال است و هیچ فردی دوست ندارد نقصی در وجودش باشد)

۲. کمال انسان در سایه رفتارهای اختیاری برخاسته از عقل است (انسان علاوه بر خواهش نباتی و حیوانی خواسته های فطریش در دایره نیازهای مادی محدود نمی شود و از عقل برخوردار است و بر اساس این ویژگی به جانب میل می کند)

۳. احکام عملی عقلی در پرتو شناخت های نظری خاصی صورت می گیرد که مهم ترینشان توحید، نبوت، معاد است. (هنگامی عقل می تواند درباره ی رفتارهای اختیاری قضاوت کند که از ابعاد وجود انسان باخبر باشد)

⇐ نتیجه: اگر کسی درباره دین نیندیشد و به جهانبینی و ایدئولوژی صحیح معتقد نشود به کمال انسانی نخواهد رسید

درس ۴ راه حل مسائل بنیادی

انواع شناخت:

- تجربی و علمی: با کمک اندام های حسی به دست می آید (در فیزیک، شیمی، زیست شناسی)
- عقلی: به وسیله مفاهیم انتزاعی شکل می گیرد و نقش اصلی در آن را عقل ایفا میکند (در منطق، علوم فلسفی، ریاضیات)
- تعبدی: جنبه ثانوی دارد و بر اساس شناخت قبلی منبع قابل اعتماد و مخبر صادق حاصل می شود (سخنان پیشوایان دینی)
- شهودی: بدون وساطت صورت و مفهوم ذهنی به ذات عینی معلوم تعلق می گیرد و جای خطا ندارد.

انواع جهانبینی:

- علمی: بینش کلی درباره هستی بر اساس دستاوردهای علوم تجربی
- فلسفی: از راه استدلالات و تلاش های عقلی
- دینی: از راه ایمان به رهبران الهی و پذیرفتن سخن ایشان
- عرفانی: از راه کشف و شهود و اشراق

سوال: آیا مسائل بنیادی جهان بینی را می توان از همه ی این ۴ راه حل کرد؟ با توجه به برد و محدود بودن شناخت تجربی نمی توان تنها بر اساس آن اصول جهان بینی را شناخت. شناخت تعبدی هم که جنبه ثانوی دارد و برای حل مسائل بنیادی جهان بینی کارایی ندارد. روش عرفانی هم جای سخن دارد: ۱. جهان بینی شناختی متشکل از مفاهیم ذهنی است و در شهود جایی برای مفاهیم ذهنی نیست. ۲. تفسیر شهود نیاز به ورزیدگی ذهنی دارد ۳. بسیاری اصل شهود با انعکاسات خیالی برای خود شهود کننده مشتبه می شود ۴. جهان بینی عرفانی در گرو سال ها سیر و سلوک است و خود سیر و سلوک نیاز به مسائل بنیادی جهانبینی دارد.

نتیجه: تنها راه حل برای مسائل بنیادی جهانبینی راه عقل است و جهان بینی واقعی جهان بینی فلسفی است

درس ۵ شناخت خدا

شناخت نسبت به خدا:

حضوری: انسان بدون وساطت مفاهیم ذهنی با نوعی شهود درونی و قلبی با خدا آشنا شود

حصولی: انسان به وسیله مفاهیمی کلی از قبیل آفریننده، بی نیاز، همه دان، همه توان شناختی ذهنی و غایبانه نسبت به خدا پیدا کند آنگاه شناخت های حصولی دیگری را به آنها ضمیمه کند تا یک سیستم اعتقادی هماهنگ به دست آید

* شناخت فطری: فطرت یعنی نوع آفرینش و اموری فطری است که آفرینش موجودی اقتضای آنها را داشته باشد

* ویژگی فطریات: ① فطریات هر نوعی از موجودات در همه آن نوع هست ② امور فطری در طول تاریخ ثابت است ③ نیاز به تعلیم و تعلّم ندارد هرچند تقویت و جهت دادن به آنها نیاز به آموزش دارد.

فطریات انسان:

شناخت های فطری که هر انسانی بدون نیاز به آموزش از آنها برخوردار است.

میل ها و گرایش های فطری که مقتضای آفرینش هر فردی است.

نکته: شناخت خدا مقتضای فطرت انسان است اما فطرت خداشناسی شناختی آگاهانه نیست ولی هر انسانی می تواند با اندکی استدلال وجود خدا را بپذیرد

درس ۶ راه ساده خداشناسی

* ویژگی های راه ساده: ۱. عدم نیاز به مقدمات ۲. رسیدن به خدای آفریننده دانا و توانا ۳. بیدار کننده فطرت

* نشانه های آشنا: هر نظم هدفمندی نشانه ای از ناظم هدف دار است و چنین نظم هایی در سراسر جهان مشاهده می شود و همگی یک نظام کلی را تشکیل می دهند که آفریننده حکیمی آن را پدید آورده؛ بدیهی است هر چقدر دانش بشر بیشتر شود حکمت های آفرینش بیشتر آشکار می شود

درس ۷ اثبات واجب الوجود

* متن برهان: موجود یا واجب الوجود است یا ممکن الوجود و نمی توان همه موجودات را ممکن الوجود دانست چراکه ممکن الوجود نیاز به علت دارد و تسلسل علل پیش می آید که محال است پس ناچار سلسله علل به موجودی غیر معلول ختم می شود یعنی واجب الوجود

* امکان و وجوب: ثبوت محمول برای موضوع یا محال است یا ضرورت دارد یا امکان دارد و در مورد موجود نظر به اینکه اگر ممتنع باشد وجود خارجی ندارد عقلاً یا واجب الوجود است یا ممکن الوجود؛ و واجب الوجود عبارت است از موجودی که خود به خود وجود دارد و به موجود دیگری نیاز ندارد و طبعاً ازلی و ابدی است. و ممکن الوجود عبارت است از موجودی که خود به خود وجود ندارد و تحقق یافتنش به موجود دیگری منوط است. ممکن الوجود بودن همه موجودات هم محال است چراکه ممکن الوجود نیاز به علت دارد و تسلسل در علل محال است.

Subject .... Date ....

* علت و معلول: معلول موجودی نیاز مند به موجود دیگر که وجودش به نوعی مرآن متوقف است (آن دیگری علت است) و علتی که هیچ معلولیتی ندارد علت مطلق و بی نیاز مطلق است. با توجه به این که ممکن الوجود خود به خود وجود ندارد ناچار وجودش منوط به تحقق موجود دیگری خواهد بود و نیاز مند علت است. / قانون علیت = هر موجود وابسته و ممکن الوجودی نیاز مند علت است

* محال بودن تسلسل علل: با توجه به این که وجود معلول منوط به وجود علت است اگر فرض شود معلولیت عمومی باشد هیچگاه هیچ وجودی تحقق نخواهد یافت.

درس ۸ صفات خدا

از برهان گذشته ۲ صفت برای واجب الوجود ثابت شد بی نیازی از هر موجود دیگری و نیازمند بودن ممکن الوجودها به او

* ازلی و ابدی بودن خدا: اگر موجودی معلول موجود دیگری باشد وجودش تابع آن است و با فقدان علت به وجود نخواهد آمد پس معدومیت در برهه ای از زمان نشانه ممکن الوجودی است و چون واجب الوجود نیاز مند به موجودی نیست همیشه موجود خواهد بود.

* صفات سلبی: واجب الوجود مرکب نیست چون مرکب نیازمند به اجزایش هست و واجب الوجود نیازی ندارد. همچنین فرض اینکه اجزای واجب الوجود وجود بالفعل ندارند باطل است چرا که عقلاً قابل تجزیه هستند و امکان تجزیه امکان زوال است.
همچنین چون ترکیب از خواص اجسام است ثابت شد که واجب الوجود مجرد است و قابل رویت نیست.
با نفی جسمانیت سایر خواص اجسام مانند مکان داشتن و زمان داشتن سلب می شود چرا که ذی مکان دارای حجم و ذی زمان از نظر عمر زمانی قابل تجزیه است.
با نفی زمان حرکت و تکامل و تحول نیز نفی می شود چرا که این ها بدون زمان امکان پذیر نیستند
به طور کلی هر مفهومی که دلالت بر نقص، محدودیت و نیاز داشته باشد نفی می شود.

* علت هستی بخش:

علل: علل حقیقی: وجود آنها همواره برای وجود معلول ضرورت دارد / علل اعدادی: بقای آنها برای بقای معلول نیاز نیست

علل: جانشینی: علت های جانشین پذیر / انحصاری: سایر علل

نکته: فاعلیت واجب الوجود برای جهان از فاعلیت نفس نسبت به پدیده های روانی هم بالاتر و کامل تر است.

* ویژگی های علت هستی بخش: ① کمالات همه معلولات را کامل تر داشته باشد تا بتواند به اندازه ظرفیت هر موجودی به او افاضه کند ② معلول خود را می آفریند و چیزی از وجودش کم نمی شود ③ علتی است حقیقی پس وجود او برای بقای معلول ضرورت دارد.

درس ۹ صفات ذاتیه

صفات: ذاتیه: مفاهیمی که با توجه به نوعی کمال از ذات الهی انتزاع می شود. / فعلیه: مفاهیمی که از نوعی رابطه بین خدا و مخلوقاتش انتزاع می شود.

فرق: دسته اول ذات الهی مصداق عینی آنهاست
دسته ی دوم حکایت از نسبت بین خدا و آفریدگان دارد

Subject .... Date ....

* اثبات صفات ذاتیه: هنگامی که حیات و قدرت و علم در مورد مخلوقات به کار می‌رود حکایت از کمالات آنها می‌کند پس باید کامل‌ترین مرتبه آنها در علت هستی بخش باشد چرا که بخشنده آنها باید واجد آنها باشد؛ البته بدون اینکه توأم با نقص یا محدودیتی باشد

* حیات:

کاربرد مفهوم حیات برای

- گیاهان: رشد و نمو داشتن ← مستلزم نقص است زیرا لازمه رشد فاقد کمالی بودن است
- حیوانات و انسان‌ها: شعور و اراده داشتن ← می‌توان برای آنها مرتبه‌ای نامتناهی در نظر گرفت که هیچ نقصی نداشته باشد.

نکته: حیات به معنایی که ملازم با علم و فاعلیت ارادی است لازمه وجود غیرمادی است (دلیل دیگری) پس هر موجود مجردی ذاتاً دارای حیات است (در موجودات غیرمادی هست روح که ذات است) همچنین خداوند

* علم: می‌توان برای این مفهوم مصداقی در نظر گرفت که نقصی نداشته باشد و عین ذات عالم باشد و آن همان علم ذاتی خداوند است.

اثبات علم خدا: هر قدر پدیده‌ای از نظم بیشتری برخوردار باشد دلالت بیشتری بر علم پدیدآورنده‌اش می‌کند

* قدرت: یعنی مبدأیت فاعل مختار برای کاری که ممکن است از او سر بزند. هر قدر فاعل از نظر مرتبه وجودی کامل‌تر باشد دارای قدرت بیشتری خواهد بود و طبعاً موجودی که کمال بی‌نهایت دارد قدرتش نامحدود است.

چند نکته: ۱. متعلق قدرت باید امکان تحقق داشته باشد ۲. لازمه قدرت داشتن بر هر کاری این نیست که همه آنها را انجام دهد
۳. قدرت به معنایی که گفته شد متضمن اختیار هم هست.

درس ۱۰ صفات فعلیه

روابط بین خدا و خلق

- اضافاتی که مستقیماً بین خدا و مخلوقات در نظر گرفته می‌شوند مانند ایجاد، خلق و ابداع
- اضافاتی که بعد از لحاظ اضافات دیگر منظور می‌شود مانند رزق (موجود روزی خوار با چیزی که از آن تغذی می‌شود) و مغفرت و ربوبیت تشریعی و تعیین احکام تکلیفی و عفو از ...

* خالقیت: بعد از اثبات واجب الوجود به عنوان بخشش علت و نیازمند بودن موجودات در هستی خود به او صفت خالقیت برای واجب الوجود انتزاع می‌شود
خلق گاهی در مقابل ابداع قرار گرفته برای موجودی که از ماده قبلی به وجود آمده به کار می‌رود

نکته: خلق کردن خدا مانند تصرفات انسان در اشیاء نیست که نیاز به حرکت داشته باشد زیرا خدا از حرکت منزه است و اگر آفریدن خدا مصداق عینی زائد بر ذات او بود ممکن الوجود و مخلوق خدا می‌شد و سخن درباره آن تکرار می‌شد.

* ربوبیت: از جمله روابط بین خدا و خلق وابستگی آنها در همه شئون وجودی به خداست از این رابطه مفهوم ربوبیت انتزاع می‌شود.

Subject .... Date ....

شئون مختلف ربوبیت:

- ربوبیت تکوینی: شامل اداره امور همه موجودات و تأمین نیازهای آنان و در یک کلمه کارگردانی جهان
- ربوبیت تشریعی: مختص موجودات ذی شعور و مختار بوده شامل ارسال رسل، انزال کتب و جعل احکام است

* الوهیت: اله به معنای پرستیدنی یا شایسته عبادت و اطاعت است؛ برای انتزاع آن باید اضافه عبادت و اطاعت بندگان را نیز در نظر گرفت

نکته: حد نصاب اعتقادی که باید هر کس درباره خدا داشته باشد این است که علاوه بر واجب الوجود و آفریدگار و کردگار و صاحب اختیار جهان می شناسد او را شایسته عبادت و اطاعت نیز بداند.

درس ۱۱ سایر صفات فعلیه

* اراده:

معنای اراده:
- دوست داشتن ← با تجرید نقص می توان مفهوم عامی قابل اطلاق بر خدا به دست آورد
- تصمیم گرفتن به انجام کار

* اگر منظور از اراده الهی حب کمال الهی موجودات باشد از صفات ذاتیه، قدیم و واحد و عین ذات الهی است و اگر به معنای تصمیم بر انجام کاری باشد از صفات فعلیه است که به لحاظ تعلق به امر حادث مقید به قیود زمانی است.

نکته: اتصاف خدا به صفات فعلیه به معنای تغییر در ذات او نیست بلکه به معنای این است که نسبتی بین ذات الهی و مخلوق از دیدگاه خاص و در شرایط معین لحاظ شده و مفهوم اضافی و ویژه ای انتزاع می گردد.

درباره اراده این رابطه در نظر گرفته شده که هر موجودی از آن جهت که دارای کمال و مصلحتی بوده آفریده شده پس وجود آن در زمان و مکان خاص متعلق علم و محبت الهی قرار گرفته؛ ملاحظه این رابطه موجب انتزاع مفهومی اضافی به نام اراده می شود.

* حکمت: آنچه مورد تعلق اراده الهی واقع می شود جهت کمال اشیاء است و چون تزاحم مادیات موجب نقض بعضی به بعضی دیگر می شود مقتضای محبت الهی به کمال این است که مجموعه آنها به شکلی باشد که کمال بیشتری بر آنها مترتب شود؛ از اینجا صفت حکیم انتزاع می شود.

نکته: انجام کار به خاطر مصلحت علت غایی خدا نیست بلکه هدف فرعی و تبعی است و علت غایی انجام کارها حب به کمال نامتناهی ذاتی است

* کلام الهی: سخن گفتن از صفات فعل است و مفهوم آن از رابطه بین خدا که می خواهد حقیقتی را بر کسی مکشوف کند با مخاطبی که آن حقیقت را درک می کند انتزاع می شود.

* قرآن به معنای الفاظ یا حقیقت نورانی از مخلوقات است مگر اینکه علم ذاتی الهی حقیقت قرآن تلقی شود که بازگشتش به صفت ذاتی علم خواهد بود؛ ولی باید از این تأویلات اجتناب شود.

Subject .... Date ....

* صدق: سخنان الهی به صورت اخبار از حقایق موجود یا حوادث گذشته و آینده متصف به صدق می شوند

نکته - این صفت اساس اعتبار استدلال نقلی برای اثبات مسائل فرعی جهان‌بینی و بسیاری از مسائل ایدئولوژیک است

* اثبات صدق: سخن گفتن خدا از شئون ربوبیت و بر اساس حکمت و به منظور هدایت خلق است؛ اگر احتمال مخالفت با واقع داشته باشد اعتمادی بر آن نشده نقض غرض شده خلاف حکمت الهی است.

درس ۱۲ بررسی علل انحراف

* علل انحراف: الحاد و مادی‌گری سابقه طولانی در تاریخ بشر دارد ولی رواج بی‌دینی از قرن ۱۸ در اروپا شروع شد این پدیده عکس العملی در برابر کلیسا بود ولی دیگر ادیان را هم گرفت و با تکنولوژی غرب به دیگر نقاط صادر شد و در قرن اخیر توأم با مارکسیسم به بسیاری کشورها شیوع یافت.

علل و عوامل آنها:

۱) علل روانی: راحت‌طلبی و میل به بی‌بند و باری و نداشتن مسئولیت (انگیزه‌هایی برای گرایش به الحاد که در شخص وجود دارد)

۲) علل اجتماعی: اوضاع و احوال اجتماعی نامطلوبی که در پاره‌ای از جوامع پدید می‌آید و متصدیان امور دینی که نقش دارند (مثل اروپا در رنسانس)

۳) علل فکری: اوهام و شبهاتی که به ذهن شخص می‌آید یا می‌شنود و در اثر ضعف تفکر قدرت بر دفع آنها ندارد: شبهات مبنی بر حس‌گرایی، ناشی از عقاید خرافی، ناشی از تبیین‌های نادرست و استدلالات ضعیف، مربوط به حوادث ناگوار، مربوط به فرضیه علمی نفی‌کننده دین، مربوط به احکام دینی

* مبارزه با عوامل انحراف: علل روانی ← توجه دادن به خطرهایی که بر آن مترتب می‌شود، علل اجتماعی ← با فرق گذاشتن نادرستی و نادرستی رفتار دین‌داران دینی، عوامل فکری ← شبهه‌ها...

درس ۱۳ حل چند شبهه

۱) اعتقاد به موجود نامحسوس؟ ادراکات حسی در اثر ارتباط اندام‌های بدن با اجسام صورت می‌گیرند و هر کدام از حواس ما نوعی از پدیده‌ها را درک می‌کنند و نباید انتظار داشت مجموعه حواس همه موجودات را درک کنند چراکه اولاً برخی موجودات مادی قابل درک حسی نیستند (امواج و ...) و ثانیاً بسیاری از حقایق را از راه غیر حواس ظاهری درک می‌کنیم (ترس و محبت)

۲) نقش ترس و جهل در اعتقاد به خدا؟ اولاً مبنای این شبهه فرضیه‌ای است که دلیلی علمی بر صحت آن نیست. ثانیاً بسیاری دانشمندان آگاه از علل پدیده‌ها و معاصر اعتقاد به خدا داشته‌اند که ناشی از ترس و جهل نیست. ثالثاً اگر ترس و جهل موجب توجه به خدا شوند به این معنا نیست که خدا زائیده ترس و جهل است. رابعاً اگر کسی خدا را پدید آورنده مجهول العلة‌ها بداند این دلیل ضعف بینش او به اعتقاد به خداست چراکه علیت خدا در طول علل است

۳) اصل علیت یک اصل کلی است؟ اصل علیت این نیست که هر چیزی احتیاج به علت دارد، بلکه هر ممکن الوجود و نیازمندی احتیاج به علت دارد و این قاعده کلی است

۴) دستاوردهای علوم تجربی؟ ۱. قانون پایداری ماده و انرژی به عنوان یک قانون تجربی تنها درباره پدیده‌های قابل تجربه معتبر است و مسئله فلسفی ازلی و ابدی بودن ماده و انرژی را ثابت نمی‌کند ۲. همیشگی انرژی و ماده به معنای بی‌نیازی از آفریننده نیست چراکه احتیاج معلول به علت امکان و وابستگی ذاتی آن است نه حدوث و محدودیت زمانی ۳. ثابت بودن مقدار ماده و انرژی مستلزم نفی پیدایش پدیده‌های جدید و افزایش و کاهش آنها نیست و پدیده‌هایی از قبیل روح و شعور از قبیل ماده و انرژی نیستند تا افزایش و کاهش آنها منافاتی با قانون پایداری داشته باشد ۴. فرضیه تکامل منافاتی با اعتقاد به خدا ندارد و حداکثر نوعی علیت اعدادی بین موجودات را اثبات می‌کند

Subject .... Date ....

درس ۱۴ جهان بینی مادی و نقد آن

* اصول جهان بینی مادی:

۱) هستی مساوی با ماده است (چیزی را می‌توان موجود دانست که یا ماده و دارای حجم و امتداد باشد یا از خواص ماده بوده دارای کمیت و قابل انقسام باشد)

۲) ماده، ازلی و ابدی و ناآفریدنی است

۳) جهان هدف غایی ندارد (زیرا فاعل با شعور و اراده ندارد)

۴) پدیده‌های جهان در اثر انتقال ذرات ماده و تأثیر آن‌ها بر یکدیگر پدید می‌آیند (پدیده‌های قبلی علت اعدادی است و حداکثر فاعل طبیعی برای وجود دارد)

۵) تنها شناختی اعتبار دارد که برخاسته از تجربه حسی باشد.

* بررسی اصول:

۱) هیچ دلیل و برهانی ندارد بلکه انسان بسیاری از امور غیر مادی از جمله روح را درک می‌کند و براهینی که برای اثبات خدا و جسمانی نبودنش اقامه شده برای ابطال این اصل کافی است.

۲) ازلی و ابدی بودن ماده بر اساس دلایل تجربی قابل اثبات نیست و در فرض ازلی بودن مستلزم بی‌نیازی از آفریننده نیست همچنین گذشت محال بودن واجب الوجود بودن ماده

۳) ضمناً با اثبات خدای حکیم این اصل باطل می‌شود

۴) طبق این اصل نباید موجود جدیدی در جهان به وجود آید در صورتی که ما شاهد پیدایش موجودات جدیدی مانند شعور، عواطف، فکر و اراده هستیم

اشکال: این پدیده‌ها خواص ماده‌اند جواب ۱. ویژگی ماده امتداد و قسمت‌پذیری است ۲. ماده بی‌جان فاقد این خواص بوده پس پدید آمدن این موجودات نیازمند علت غیر مادی است

درس ۱۵ ماتریالیسم دیالکتیک و نقد آن

ماتریالیسم:
- مکانیکی: پیدایش پدیده‌های جهان را بر اساس حرکت مکانیکی توجیه می‌کند و هر حرکتی را معلول نیروی محرکه خاصی می‌داند که از خارج وارد می‌شود
- دیالکتیکی: عامل حرکت تضاد درونی پدیده‌های مادی قلمداد شده و سه اصل موضوع برای تبیین فرضیه خود دارد:

* اصل تضاد: هر پدیده‌ای مرکب از دو ضد است و تضاد آن‌ها موجب حرکت و دگرگونی پدیده می‌شود تا آنکه آنتی‌تز غالب شود سنتز (پدیده جدیدی که) به وجود آید.

نقد: قرار گرفتن ۲ موجود متضاد مادی کنار هم مورد انکار نیست اما ۱. این جریان کلیت ندارد ۲. وجود تضاد مادی ربطی به اجتماع نقیضین فلسفی ندارد.
۳. اگر هر پدیده‌ای ۲ ضد داشته باشد هر ضدی هم ۲ ضد دارد می‌شود بی‌نهایت اضداد

* اصل جهش: تغییرات کمی وقتی به نقطه خاصی برسد موجب پیدایش تغییر کیفی و نوعی می‌شود

نقد: ۱. کمیت تبدیل به کیفیت نمی‌شود بلکه پیدایش پدیده خاص مشروط به وجود کمیت معینی است ۲. ضرورتی ندارد افزایش کمیت باشد بلکه کاهش هم می‌شود ۳. تغییرات کیفی همیشه دفعی نیست.

* اصل نفی نفی: در جریان تحولات دیالکتیکی تز به وسیله آنتی‌تز و آنتی‌تز به وسیله سنتز دوباره نفی می‌شود

نقد: معلوم نیست که هر دگرگونی وضع سابق را از بین می‌برد اما آن را مبین حرکت و تکاملی بودن دانسته‌اند اما تکاملی بودن همه حرکات جهان قابل قبول نیست

clips

درس ۱۶ یگانگی خدا

* عوامل گرایش به شرک: مشاهده تنوع پدیده های آسمانی و زمینی، میل به داشتن معبود محسوس و ملموس، اغراض خودخواهانه و برتری جویانه قدرتمندان

* برهان بر یگانگی خدا: از چند حال بیرون نیست:

۱) هر پدیده ای چند آفریننده دارد: محال است چون باید هر کدام وجودی را اضافه کنند در نتیجه چند وجود پدید می آید

۲) هر یک آفریننده مجموعه خاصی از مخلوقات باشند: باید هر مخلوق تنها نیازمند آفریننده اش باشد و لازمه اش وجود نظام های متعدد و منفصل از یکدیگر است.

۳) همه آفریده یک خدا و خدایان دیگر مدبر: صحیح نیست زیرا هر معلولی با تمام شئون هستی اش قائم به علت هستی بخش است و راه تصرف موجود مستقل دیگری در آن نیست مگر تاثیرات بین معلولات یک علت که با اذن تکوینی وی بوده هیچ کدام از آنها در حقیقت رب نیستند

درس ۱۷ معانی توحید

۱. نفی تعدد: اعتقاد به وحدت خدا و نفی تعدد و کثرت برون ذاتی

۲. نفی ترکیب: احدیت و بساطت درون ذاتی (و مرکب نبودن ذات از اجزای بالفعل و بالقوه)

۳. نفی صفات زاید بر ذات: یگانگی صفات ذاتیه با ذات الهی و نفی صفات زاید بر ذات (استدلال: اگر هر صفت الهی مصداقی داشته باشد یا مصداق آن داخل ذات الهی است که مستلزم ترکیب است و یا مصداق خارج ذات بوده یا ممکن الوجود است که باید خدا آن را آفریند پس خود فاقد آن بوده که محال است علت هستی بخش فاقد کمال مخلوقات باشد)

۴. توحید افعالی: خدا در انجام کارهایش نیازی ندارد و کسی نمی تواند کمکش کند (زیرا معلول علت هستی بخش با تمام وجود قائم به علت است)

۵. تاثیر استقلالی: فاعلیت و تاثیر دیگران در طول فاعلیت و تاثیر اوست

* دو نتیجه مهم: نتیجه توحید افعالی ← انسان جز خدا را سزاوار پرستش نداند   نتیجه تاثیر استقلالی ← تمام اعتماد انسان به خدا باشد فقط از او یاری بخواهد

* دفع یک شبهه: اگر مقتضای توحید یاری نخواستن از غیر خداست چرا توسل؟ (توسل اگر از اولیاء، خدا مستقلاً کاری کنند منافی توحید است اما اگر به این عنوان باشد که خدا ایشان را وسیله رحمتش گذاشته و امر به توسلشان کرده از شئون توحید در اطاعت و عبادت است)

* حکمت توسل: معرفی مقام بندگان شایسته، تشویق دیگر به عبادتی که آنها را به اینجا رسانده، جلوگیری از مغرور شدن عبادت کنندگان

درس ۱۸ جبر و اختیار

* آثار شوم جبرگرایی: در سلب فاعلیت انسان به افعالش است که در این صورت هیچ کس مسئول کار خود نیست و این به معنای بیهودگی نظام تشریع اسلام است و در صورت جبر انسان شایسته پاداش و تنبیه نیست؛ عامل رواج این گرایش اغراض سیاسی حکومت ها

توضیح اختیار: قدرت تصمیم گیری از یقینی ترین امور است زیرا هر کس با علم حضوری آن را می یابد؛ در واقع [illegible] انسان

Subject .... Date ....

هنگامی ظاهر می‌شود که شخص بین خواسته‌های گوناگون از خواسته‌های حیوانی بگذرد

* دفع شبهات جبرگرایان:

۱) اراده انسان در اثر برانگیخته شدن میل‌های درونی است نه میل‌ها به اختیار انسان نه برانگیخته شدن آن‌ها پس جایی برای اختیار نیست؟ برانگیخته شدن میل‌ها زمینه را برای اراده فراهم می‌کند نه اینکه اراده نتیجه برانگیخته شدن آن‌ها باشد به طوری که مقاومت را سلب کند

۲) اختلاف رفتار انسان‌ها تابع اختلاف عوامل است؟ پذیرفتن اختیار به معنای نفی عوامل نیست بلکه انسان می‌تواند مقاومت کند.

۳) علم خدا به افعال انسان؟ علم الهی به هر حادثه‌ای آنچنان که واقع می‌شود تعلق گرفته و افعال اختیاری انسان‌ها با وصف اختیاریت برای خدا معلوم است

درس ۱۹ قضا و قدر

معنای:
- قضا: یکسره کردن و به انجام رساندن و داوری کردن
- قدر: اندازه

* تقدیر الهی: خداوند برای هر پدیده‌ای اندازه و حدود کمی و کیفی و زمانی و مکانی خاصی قرار داده که تحت تأثیر عوامل تدریجی تحقق می‌یابد (سیر تدریجی حتمی)

* قضا: قضاء عینی و مربوط به فراهم شدن همه اسباب و شرایط و نیز حتمی و غیرقابل تغییر است

قضا و قدر:
- علمی: علم الهی به فراهم شدن مقدمات و اسباب و شرایط و وقوع حتمی آن
- عینی: انتساب سیر تدریجی پدیده‌ها و تحقق عینی آن‌ها به خدا

* رابطه قضا و قدر با اختیار انسان: اگر فعل انسان اختیاری و به اراده اوست چگونه مستند به اراده و قضای الهی می‌شود؟

* انواع تأثیر علل متعدد: ۱. چند علت با هم در کنار هم ۲. هر یک متناوباً ۳. تأثیرشان مترتب بر هم ۴. تأثیر مترتب چند عامل طولی به گونه‌ای که وجود هر یک وابسته به وجود دیگری باشد ← تأثیر اراده الهی و اراده انسان از همین قسم است زیرا وجود انسان و اراده او وابسته به اراده الهی است.

* دفع شبهه: استناد فعل به فاعل انسانی در یک سطح و استناد وجود آن به خدا در سطح بالاتری است.

* آثار اعتقاد به قضا و قدر: کسی که حوادث را تابع اراده حکیمانه خدا و قضا و قدر می‌داند از پیشامدهای ناگوار نمی‌ترسد و شیفته خوشی‌ها نشده آن‌ها مغرور نمی‌شود

درس ۲۰ عدل الهی:

* مفهوم عدل: معنای لغوی عدل برابری و برابر کردن است و در «اعطاء کل ذی حق حقه» تعریف شده و نیز «وضع کل شیء فی موضعه». (رعایت حقوق دیگران / انجام دادن کار حکیمانه)

عدل ۲ مفهوم رعایت حقوق دیگران و انجام دادن کار حکیمانه دارد پس لازمه عدل برابر قرار دادن همه انسان‌ها نیست.

مقتضای حکمت و عدل الهی این است که هر انسانی را به اندازه استعدادش تکلیف دهد و به اندازه توانایی و تلاش اختیاری اش در با رها وقضاوت کند

* دلیل عدل الهی: خداوند بالاترین مراتب قدرت و اختیار را دارد و آنچه را اراده می کند انجام می دهد، یکی از امتیازهای انسان اختیار است و آنچه مورد اراده الهی قرار می گیرد تکامل اوست و لازمه تکامل اختیاری انسان ترک و مقدماتش هست و چون لازمه انتخاب صحیح شناخت است خدا امر و نهی کرده و این تکالیف متناسب با توانایی مکلفین است این کار به منظور مشخص شدن استحقاق افراد برای جزا است و اگر خلاف عدل باشد نقض غرض می شود

Subject .... Date ....

clips™

* استفاده از اعمال دیگران: خداوند استغفار فرشتگان و بندگان برگزیده و استغفار و دعای سایر مومنان و ثواب اعمال هدیه شده به او را می‌پذیرد

درس ۵۹ شفاعت

اگر مومن با ایمان از دنیا برود عذاب ابدی ندارد و گناهان کوچکش به وسیله اجتناب از کبائر بخشیده می‌شود و گناهان بزرگش به وسیله توبه و اگر موفق به توبه نشد مصائب دنیا و سختی‌های برزخ و مواقف آغازین رستاخیز ناخالصی‌هایش را می‌زداید و گرنه با شفاعت

* مفهوم شفاعت: شفاعت که از ریشه‌ی شفع به معنای جفت گرفته می‌شود در محاورات عرفی بدین معنا به کار می‌رود که شخص آبرومندی از بزرگی بخواهد که از کیفر مجرمی درگذرد و یا بر پاداش خدمتگزاری بیفزاید. واژه شفاعت گاه به معنای وسیع‌تری به کار رفته شامل هر تأثیر خیری در انسان به وسیله دیگری می‌شود. استغفار برای گناهکاران و دعا کردن برای دیگران هم نوعی شفاعت است

* ضوابط شفاعت: شرط اصلی شفاعت کننده و شونده اذن الهی است و همچنین شفاعت کننده شاهد اعمال باشد من شهد بالحق و شفاعت شونده مورد رضایت الهی باشد مشرکان و منکرین قیامت و نیز منکر شفاعت شامل شفاعت نمی‌شود

درس ۶۰ حل چند شبهه

۱) آیات دلالت بر نپذیرفته شدن شفاعت؟ در مقام نفی شفاعت استقلالی و بی ضابطه است و نیز آیات دال بر شفاعت مخصص

۲) لازمه صحت شفاعت تحت تأثیر قرار گرفتن خدا؟ تحت تأثیر قرار گرفتن نیست بلکه کارهای بنده موجب آمادگی برای پذیرش رحمت الهی می‌شود

۳) مهربان‌تر بودن شفیع از خدا؟ مهربانی شفاعت کننده جلوه‌ای از رحمت الهی است و شفاعت وسیله‌ای که خدا برای آمرزش بندگان قرار داده

۴) اگر عذاب مقتضای عدل، شفاعت غیر عادلانه و بالعکس؟ هر کدام موافق عدل و حکمت است زیرا موضوعشان متفاوت است؛ عذاب به مقتضای گناه، شفاعت به موجب مقتضیات مزید

۵) شفاعت موجب تغییر سنت الهی؟ پذیرفتن شفاعت درباره‌ی گناهکار واجد شرایط سنت الهی است

۶) وعده شفاعت موجب گستاخی مردم؟ (این هم جزو جواب) شفاعت مشروط به شرایطی من جمله مؤمن مردن است که کسی نمی‌تواند یقین داشته باشد همچنین مرتکب گناه اگر امید به آمرزش نداشته باشد گستاخ‌تر می‌شود

۷) تأثیر کار دیگران در سعادت؟ لیس للانسان الا ما سعی؟ شفاعت شونده سعی در تحصیل مقدمات سعادت انجام داده چرا که ایمان آورده و شرایط استحقاق سعادت را تحصیل کرده

*ضرورت معصومیت وحی: همان گونه حکمت الهی اقتضا می کند وظایف عملی از راه دیگری شناخته شوند نیز اقتضا می کند این پیام ها سالم به مردم برسند وگرنه نقض غرض می شود

*سایر عصمت ها:
- فرشتگان
  - فرشتگان وحی که غیر دریافت و ارسال وحی
  - سایر فرشتگان
  - { لا یسبقونه بالقول وهم بأمره یعملون / لا یعصون الله ما أمرهم ویفعلون ما یؤمرون }
- انبیاء
  - گناه عمدی
  - سهو و نسیان
- ائمه و حضرت مریم و فاطمه
  - گناه عمدی
  - سهو و نسیان

*عصمت انبیاء: نظر شیعه: از آغاز تولد تا پایان عمر از گناه و سهو و نسیان

نکته: مقصود از عصمت ملکه نفسانی باز دارنده از گناه است

نکته: لازمه عصمت ترک عمل حرام است   نکته: مقصود از گناه حرام فقهی است

درس ۲۵ ادله عصمت انبیاء

دلیل عصمت انبیاء:
- عقلی
  - (۱) هدف بعثت ← راهنمایی بشر به دستورات الهی؛ اگر انبیاء پایبند به دستورات الهی نباشند مردم تناقض بین رفتار و گفتار دیده اعتماد نمی کنند
  - (۲) انبیاء علاوه بر ابلاغ وظیفه تزکیه و تربیت مردم را دارند و بایست مستعد ترین افراد جامعه را به آخرین مرحله کمال برسانند پس باید خود عالی ترین کمال و برترین ملکه (عصمت) را دارا باشند
- نقلی
  - (۱) قرآن برخی را مخلَص نامیده و شیطان در ایشان طمعی ندارد که علت این معصومیت ایشان از گمراهی است
  - (۲) قرآن اطاعت مطلق انبیاء را لازم دانسته که اگر معصوم نباشند اطاعت مطلق از ایشان با اطاعت مطلق از خدا در تناقض قرار می گیرد
  - (۳) مناصب الهی مختص به شخص غیر آلوده به ظلم است و هر گناهی ظلم است پس انبیاء معصومند.

راز عصمت:
- در مقام دریافت وحی: مستقبل وحی واجد یک حقیقت علمی است که حضور آنرا یافته و ارتباط آن با وحی کننده را مشاهده می کند و امکان ندارد که اشتباه کند
- در انجام وظایف الهی: انبیاء استعدادشان برای شناخت حقایق در نهایت است و زشتی گناه را شناخته به آن میلی پیدا نمی کنند در نتیجه گناهی نکرده و درجات کمال را طی می کنند

نکته نفی سهو و نسیان در امور مباح و عادی مورد اختلاف است

درس ۲۶ حل چند شبهه

* استحقاق معصوم برای پاداش؟ معصوم مجبور به انجام وظایف و ترک گناه نیست اما عنایت خاص الهی به معصومین مسئولیت ایشان را هم سنگین تر کرده چنانچه پاداش و کیفرشان افزایش می یابد

* اقرار گناه توسط معصوم؟ معصومین هر توجهی به غیر محبوبشان را گناه تلقی می کردند اما معمولا از محرمات فوق بوده اند

* تصرف شیطان در انبیاء؟ در آیه لا یفتننکم الشیطان کما اخرج ابویکم من الجنة نهی ارشادی بوده و اساسا آن عالم عالم تکلیف نبوده و شریعتی نازل نشده بوده در آیه مسنی الشیطان بنصب و عذاب اشاره به رنج و گرفتاری های شیطان برای ایوب دارد و آیه وما ارسلنا من قبلک من رسول ولا نبی الا اذا تمنی القی الشیطان فی امنیته اشاره به کارشکنی شیطان در فعالیت انبیاء دارد

* عصیان آدم؟ این عصیان و نسیان مربوط به تکلیف الزامی نبوده

* دروغ گفتن انبیا؟ از روی توریه به خاطر مصالح مهم تری گفته شده پس گناه و مخالف عصمت نیست

* قتل قبطی توسط موسی؟ قتل عمدی نبوده و جمله ولهم علی ذنب طبق نظر فرعونیان بوده و انا من الضالین یا از روی مماشات با فرعونیان و یا مقصود ناآگاهی از عواقب آن کار بوده.

* نهی پیامبر از شک در رسالت؟ در مقام بیان این بوده که هیچ جای تردیدی در رسالتشان نیست و از قبیل خطاب در بزن که دیوار تو بشنو

* گناه پیامبر؟ مقصود از ذنب گناهی است که مشرکان قبل و بعد هجرت برای ایشان قایل بودند که به معبودهایشان توهین کرده و منظور از مغفرت رفع آثار مترتب بر آن است

* تخشی الناس؟ پیامبر بیم داشتند که مردم حمل بر تمایلات شخصی ایشان کنند در صورتی که بایست از مخالفت های می ترسیدند.

* عتاب عفا الله عنک لم اذنت لهم و یا ایها النبی لم تحرم ما احل الله لک؟ این عتاب ها مدح در قالب عتاب است و دلالت بر نهایت دلسوزی و عطوفت پیامبر می کنند.

درس ۲۷ معجزه

راه های اثبات نبوت:
- قرائن اطمینان بخش — مانند راستی و درستی و عدم انحراف از مسیر حق در طول زندگی
- معرفی پیامبر پیشین یا معاصر
- ارائه ی معجزه

* تعریف معجزه: امر خارق العاده ای که با اراده خداوند از شخص مدعی نبوت ظاهر شده و نشانه صدق ادعای او باشد

* امور خارق العاده: اسباب و علل پدیده های جهان غالباً قابل شناخت است اما بعضی پدیده ها را نمی توان کلیه اسبابشان را از طریق آزمایش حسی شناخت که خارق العاده هستند.

امور خارق العاده:
- اسباب غیر عادی آن در اختیار بشر است.
- تحقق آن مربوط به اذن خاص الهی است ← ۲ خصوصیت دارد:
  - ۱) قابل تعلیم و تعلم نیست
  - ۲) تحت تاثیر نیروی قوی تر قرار نمی گیرد

نکته: راه بازشناسی الهی و غیرالهی این است که غیرالهی قابل تعلیم و تعلم است و عامل دیگر می تواند جلوی آن را بگیرد

نکته: کرامت خارق العاده الهی است از اولیا که دلیل نبوت نیست. نکته: معجزه صرفاً صدق در ادعای نبوت را ثابت می کند

درس ۲۸ حل چند شبهه

* نقض اصل علیت توسط معجزه و آگاهی از علل ناشناخته فقط اعجاز است؟ اصل علیت بیش از این اقتضایی ندارد که هر معلولی علتی می خواهد نه این که علتش صرفاً قابل آزمایش علمی باشد؛ آگاهی از علل ناشناخته اگر از راه علل عادی به دست آید تفاوتی با سایر پدیده ها ندارد و اگر از راه غیرعادی حاصل شود تنها یکی از اقسام معجزه محسوب می شود.

* خرق عادت به منزله تغییر سنت الهی؟ انحصار اسباب و علل در علل عادی سنت الهی نبوده بلکه جانشین شدن علل غیرعادی علل عادی را در جهان وجود داشته و سنت الهی است.

Subject:
Year: Month: Day: ( )

* خودداری پیامبر از ارائه معجزه؟ این درخواست مشرکین پس از اثبات نبوت پیامبر بوده و حکمت الهی اقتضای چنین درخواستی را ندارد چراکه معجزه برای شناسایی پیامبران است نه سرگرمی

* معجزه برهان عقلی یا دلیل اقناعی؟ اگر مدعی نبوت دروغگو باشد صلاحیت چنین رابطه ای با خدا را ندارد.

درس ۲۹ ویژگی های پیامبران

* حکمت تعدد انبیاء: ① عمر انسان ها من جمله انبیاء محدود است ② شرایط انسان ها در کیفیت احکام موثر بوده و گاه تشریع جدیدی طلبد ③ در بسیاری از زمان ها امکانات پیامبر در حد ابلاغ جهانی نبوده ④ تعالیم یک نبی به مرور زمان تحریف می شود.

* تعداد پیامبران: در قرآن ذکر نشده و در روایات ۱۲۴ هزار نبی و ۳۱۳ رسول شمرده شده اند

* رسول یعنی پیام آور و نبی (از نبأ) صاحب خبر مهم و (از نبو) دارای مقام والا است.

نکته نبی از نظر مصداق اعم از رسول است

نکته پیامبران اولوالعزم علاوه بر مقام رسالت دارای شریعت مستقل بودند

درس ۳۰ مردم و پیامبران

نکته انبیاء عموماً با انکار و مخالفت مردم مواجه می شدند و جز اندکی که محرومان جامعه بودند ایمان نمی آوردند

* انگیزه ی مخالفت با انبیاء: میل به بی بند و باری، خودبرتربینی و استکبار، تعصب و سنت های گذشته، حفظ منابع اقتصادی، جهل و ناآگاهی و فشار قشر حاکم و زورگو

* شیوه ی برخورد با انبیاء: تحقیر و استهزاء (تا توده ی مردم نسبت به ایشان بی اعتنا شوند)، افترا و نسبت های ناروا (سفیه، مجنون، ساحر)، مجادله و مغالطه، تهدید و تطمیع، خشونت و قتل

* سنت الهی در تدبیر جامعه: خداوند هنگام ظهور انبیاء سختی و گرفتاری می فرستاد تا مردم احساس نیاز کنند و زمینه روانی پذیرش انبیاء به وجود آید؛ نیز هنگامی که پیروان پیامبر به حد جامعه مستقل درمی آمدند امر به جهاد می کرد و در غیر این صورت امر به کناره گیری و نزول عذاب الهی

درس ۳۱ پیامبر اسلام

اثبات رسالت پیامبر اسلام:
- قرائن اطمینان بخش: زندگی پرافتخار چهل ساله در مکه - لقب امین
- پیشگویی پیامبران پیشین: بشارت انبیاء - انتظار اهل کتاب - ایمان دانشمندان یهود و نصاری
- معجزات: مذکور در تاریخ و حدیث - برخی متواتر - خود قرآن

درس ۳۲ اعجاز قرآن

* قرآن ادعای اعجاز خویش را کرده و تحدّی نموده و دشمنان بسیاری در طول قرون داشته اما تحدّی صورت نگرفته

جهات اعجاز قرآن:
- فصاحت و بلاغت: خدا برای بیان مقصود رساترین و زیباترین لفظ را به کار می برد و این گزینش دقیق نیاز به احاطه به همه ویژگی های الفاظ و معانی دارد که این احاطه بدون وحی نمی شود - ولید بن مغیرة، عتبه، طفیل
- اُمّی بودن آورنده: کتابی که مشتمل بر انواع علوم و معارف است به وسیله یک درس نخوانده عرضه می شود که این خود جهتی از اعجاز است
- هماهنگی و عدم اختلاف: در مضامین و سطح بلاغت کتابی که در ۲۳ سال فراز و نشیب نازل شده وجه دیگر اعجاز است

درس ۳۳ مصونیت قرآن از تحریف

* زیاد شدن چیزی بر قرآن: مورد اجماع مسلمین است؛ اگر فرض افزودن مطلب تام به قرآن شود نفی آوردن مثل قرآن ممکن است و اگر فرض افزودن یک کلمه شود نظم سخن به هم می خورد و از حالت اعجاز آمیز خارج شده قابل تقلید خواهد بود

* کم شدن چیزی از قرآن: خداوند مصونیت قرآن را ضمانت کرده بر خلاف سائر کتب که بر عهده مردم بوده

نکته مقصود از مصونیت قرآن اینست که طالبان حقیقت امکان دسترسی به همه آیات قرآن همانگونه که نازل شده داشته باشند

درس ۳۴ جهانی و جاودانی بودن اسلام

* ضرورت عمل همه مردم به اسلام در صورتی ثابت می شود که اختصاص به قومی نداشته باشد و پس از پیامبر کسی شریعت وی را نسخ نکند

* جهانی بودن اسلام: و عدم اختصاص آن به قوم خاصی از ضروریات این دین است که شواهد تاریخی زیادی دارد.

* ادله قرآنی بر جهانی بودن اسلام: آیات فراوانی رسالت پیامبر را برای الناس و العالمین ثابت کرده و آیه برای هر که از آن مطلع شود

* جاودانی بودن اسلام: دلایل خاتمیت پیامبر توهم امکان نسخ اسلام را از بین برده همچنین حدیث حلال محمد حلال الی یوم القیامة

* حل چند شبهه درباره اختصاص اسلام به مردم عربستان:
پیامبر مامور هدایت نزدیکان و اهل مکه؟ این آیات در صدد بیان مراحل دعوت است
شرط سعادت نبودن اسلام؟ در مقام این است که عامل سعادت ایمان موافقی و عمل به وظائف است (علم احکام اسلام)
جزیه؟ به معنای معافیت از اسلام نیست و فقط ارفاقی است دنیوی که در عهد مهدی (عج) حکم واقعی بیان میشود

درس ۳۵ خاتمیت

* دلیل قرآنی خاتمیت: خاتمیت از ضروریات اسلام است ما کان محمد ابا احد من رجالکم ولکن رسول الله و خاتم النبیین ★ اشکال خاتم یعنی انگشتر؟ خاتم یعنی وسیله ختم کننده و از این جهت هم به انگشتر گفته اند ★ اشکال مفاد آیه ختم سلسله نبیین است نه رسولان؟ هر رسولی نبی است

* ادله روایی خاتمیت: صدها روایت من جمله حدیث منزلت اما ترضی ان تکون منی بمنزلة هارون من موسی الا انه لا نبی بعدی که متواتر است همچنین حدیث ایها الناس انه لا نبی بعدی و لا سنة بعد سنتی

* راز ختم نبوت: در شرایطی که تبلیغ جهانی به وسیله پیامبر و جانشینانش میسر باشد و احکام شریعت پاسخگو باشد و تضمین برای عدم تحریف شده باشد موجبی برای مبعوث شدن پیامبری دیگر نخواهد بود.

* پاسخ به یک شبهه: همانگونه که در گذشته اقتضای وضع احکام جدید بود الان نیز با تحولات چرا نباشد؟ نقض اینکه چه تحولاتی اقتضای تغییر بنیادی قوانین را دارند در حد انسان نیست زیرا احاطه به علل احکام نداریم بلکه از این مطلب که دین اسلام جاودانی است و خاتمیت پیامبر می فهمیم احتیاج به وضع جدید قانون نبوده

درس ۳۶ امامت

پیامبر علاوه بر منصب رسالت فرمانروای جهان اسلام هم بوده اند بدیهی است دینی که ادعای رهبری جامع

بشری را دارد نمی تواند نسبت به منصب امامت بی تفاوت باشد

* شیعه معتقد است امامت منصب الهی است که خداوند توسط پیامبر علی بن ابی طالب (ع) و ۱۱ امام را تعیین کرده و اهل سنت معتقدند که امامت الهی با رحلت پیامبر ختم یافته و حتی اگر کسی به زور اسلحه بر مردم مسلط شد واجب الاطاعه و با این نگاه نخستین پایه تفکیک دین از سیاست را نهادند.

* امامت در لغت ⇐ به معنای پیشوایی و رهبری

در اصطلاح علم کلام ⇐ ریاست همگانی بر جامعه اسلامی در همه امور دینی و دنیوی

* اختلاف شیعه و سنی: ① امامت از طرف خدا ② امام دارای علم خدادادی ③ معصوم از گناه

درس ۳۷ نیاز به وجود امام

* ضرورت وجود امام: هدف از آفرینش راهنمایی انسان به وحی بوده و ختم نبوت در صورتی مقتضای حکمت الهی است که اسلام پاسخگوی نیازهای بشر و بقای آن تضمین باشد این ضمانت درباره ی قرآن هست ولی احکام که تبیین آن بر عهده پیامبر بوده و شرایط گونه ای بوده که برای مردم همه ی آن تبیین نشده و همان قدر که برای اصحاب هم گفته شده از تحریف و اشتباه مصون نبوده این جا اسلام راهی در متن دین گذاشته، امامی که علم خدادادی دارد تا همه جوانب حقایق دین را بیان کند و معصوم است تا تحت تاثیر انگیزه های شیطانی قرار نگیرد و باید از طرف خدا نصب شود چرا که خدا می داند که را علم و عصمت داده حاصل آنکه ختم نبوت هنگامی با حکمت الهی موافق است که توأم با نصب امام باشد.

درس ۳۸ نصب امام

به اتفاق مفسرین الیوم اکملت لکم دینکم در حجة الوداع نازل شده و آنگاه پیامبر فرموده من کنت مولاه فعلی مولاه و نیز پیامبر در دوران رسالتش بارها جانشینی علی را گفته از جمله بعد از نزول وانذر عشیرتک الاقربین و نیز هنگام نزول اطیعوا الله واطیعوا الرسول واولی الامر منکم اولی الامر را علی و حسن و حسین و ... دانسته و نیز حدیث ثقلین و حدیث مثل اهل بیتی فیکم مثل سفینة نوح و حدیث انت ولی کل مؤمن بعدی را فرموده

درس ۳۹ عصمت و علم امام

* عصمت امام: بعد اثبات الهی بودن منصب امام علی (ع) و فرزندانش عصمت از آیه لا ینال عهدی الظالمین بر می آید و نیز از اینکه در آیه اولی الامر امر به اطاعت ایشان به صورت مطلق به معنای ضمانت عصمت ایشان است

همچنین عصمت اهل بیت از آیه تطهیر که اراده تکوینی الهی است و هفتاد روایت آن را که درباره ایشان بیان کرده
همچنین حدیث ثقلین که ایشان را قرین قرآن دانسته زیرا ارتکاب گناه هرچند سهوی مفارقت عملی از قرآن است

* علم امام: اهل بیت بیش از سایر مردم از علوم پیامبر بهره مند هستند مخصوصاً امیرالمومنین که ملازم ایشان بوده اند اما علوم اهل بیت منحصر به دریافتی های از پیامبر نبوده و الهام و تحدیث نیز داشته اند و از حضرت صادق نقل شده که به خدا قسم علم همه کتاب نزد ماست و نقل شده امامی که نداند چه مصیبتی به او می رسد و کار او به کجا می انجامد حجت خدا بر بندگانش نخواهد بود.

درس ۴: حضرت مهدی

هدف الهی از بعثت انبیاء کامل شدن شرایط برای تکامل بوده انبیاء در صدد تشکیل جامعه ایده آل الهی بودند ولی هیچ کدام نتوانستند حکومت جهانی تشکیل دهند در عین حال کتب آسمانی وعده حکومت الهی را داده بودند با توجه به اینکه امامت متمم نبوت است می توان نتیجه گرفت این وعده توسط آخرین امام عملی می شود

* وعده الهی: ولقد کتبنا فی الزبور... و نرید ان نمن... و وعد الله الذین آمنوا...؛ در روایات مصداق کامل این وعده در ظهور مهدی تحقق می یابد

* نمونه ای از روایات: روایات مهدی متواتر است مانند اگر یک روز از عمر جهان باقی بماند خدا آن روز را آن قدر طولانی می کند که مردی از اهل بیت من و همنام من به حکومت برسد.

راز اصلی
* راز غیبت: حفاظت آن حضرت از شر ستمگران و آزمایش مردم که پس از اتمام حجت چه اندازه پایدار و استوار می مانند

نکته: در غیبت مردم کماکان از نور ایشان استفاده می کنند و افرادی به زیارتشان مشرف می شوند و حیات ایشان عامل دلگرمی است

بخش سوم: فرجام شناسی

درس ۱: اهمیت فرجام شناسی

* اهمیت اعتقاد به معاد: عامل اصلی در تعیین خط مشی زندگی نوع نگرش به حقیقت خود و کمال و سعادت است آنکه حقیقت خود را عناصر مادی بداند رفتارهایی دنبال تنها نیازهای مادی است و آنکه حقیقت خود را فراتر از ماده بداند رفتارهای خود را شایسته رسیدن به کمال ابدی می کند.

نکته: اعتقاد به زندگی اخروی وقتی نقش خود را ایفا می کند که نوعی رابطه علیت بین فعالیت های این جهان و سعادت آن جهان باشد

* اهتمام قرآن به معاد: ثلث آیات قرآن درباره زندگی ابدی است؛ حتی مردم در پذیرش معاد سرسخت‌تر از توحید هستند که ۲ علت دارد یکی عامل مشترک در انکار هر امر غیبی و دیگری میل به بی‌بند و باری که مختص به معاد است قرآن می‌گوید «بل یرید الانسان لیفجر امامه» همین روحیه در انکار معاد در انسان‌هایی هست که آخرت را سد بلند می‌دانند (انسان شیطانی)

نکته: برای اینکه شخص بتواند راهی در زندگی برگزیند به سوی کمالش باید ببیند که آیا حیاتی پس از مرگ هست یا نه و مقدار محتمل که بی‌نهایت است ضعف احتمال را پوشش می‌دهد.

درس ۴۲ وابستگی مسئله معاد به مسئله روح

* ملاک وحدت در موجودات زنده: بدن انسان از مجموعه‌ای از یاخته‌ها است که همواره در حال تحول و تبدیل هستند و مسئله مطرح می‌شود که چه ملاکی باید این مجموعه‌ی متغیر را موجود واحدی به حساب آورد پاسخ ملاک وحدت پیوستگی اجزای همزمان و ناهمزمان آن است ردیه نمی‌توان مجموعه آجرهای جدید را همان ساختمان قبلی دانست تکمیل پاسخ قبل تحولات در صورتی به وحدت مجموعه آسیبی نمی‌رسانند که بر اساس یک عامل طبیعی درونی باشند سؤال حقیقت این عامل چیست؟ طبق نظریه فلسفی ملاک وحدت امر بسیط و نامحسوسی به نام طبیعت یا صورت است که با تحولات ماده عوض نمی‌شود و «نفس» نامیده می‌شود. و در مورد حیوان و انسان چون نفس آنها مجرد است بعد از متلاشی شدن بدن هم باقی می‌ماند ⇐ حاصل آنکه هنگامی می‌شود تصور صحیحی از معاد داشت که تجرد روح و امری جوهری بودن آن و قابل استقلال و باقی بودن آن را بپذیرفت

* موقعیت روح در وجود انسان: ترکیب انسان از روح و بدن مانند ترکیب آب از اکسیژن و هیدروژن نیست بلکه روح عنصر اصلی است و قوام انسان به آن است برهان است که ملک الموت آن را قبض می‌کند «قل یتوفاکم ملک الموت»

درس ۴۳ تجرد روح

* ادله عقلی بر تجرد روح: انسان به طور کلی دو نوع ادراک دارد یک نوع ادراکی که نیازمند اندام‌های حسی است (مانند رنگ پوست) و نوع دیگر که نیازی به آنها ندارد (مانند ترس و مهر و خشم و اراده و اندیشه و «من» ی که این احساسات را دارد) نکته‌ی دیگری اینکه خطا در نوع اول هست و در نوع دوم نیست چرا که علم حضوری مستقیماً به واقعیت تعلق می‌گیرد و علم حصولی با وساطت؛ «این من» همان بدن مادی نیست چون که: ۱) من را با علم حضوری درمی‌یابیم ولی بدن را با اندام حسی ۲) من ده‌ها سال با وصف وحدت باقی مانده ولی اجزاء بدن بارها عوض شده‌اند ۳) من موجودی بسیط است ولی اندام بدن تجزیه‌پذیر ۴) هیچ یک از حالات روانی خاصیت اصلی مادیات یعنی امتداد و قسمت‌پذیری را ندارند پس از اعراض ماده نیستند

* شواهد قرآنی: از نظر قرآن وجود روح مورد تردید نیست؛ قرآن روح را به خدا نسبت می دهد و بنابر آیه قل یتوفاکم ملک الموت روح غیر از بدن و اعراض آن است و نیز می فرماید الله یتوفی الانفس حین موتها. از این آیات استفاده می شود که شخصیت هر کس به آن چیزی است که خدا قبض می کند و نابودی بدن آسیبی به بقای روح و وحدت شخص نمی زند

درس ۲۴ اثبات معاد

* برهان حکمت: مقتضای حکمت الهی این است که مخلوقات را به کمال و غایتشان برساند و جهان ماده چون دار تزاحم است مقتضای حکمت این میشود که به صورتی آنها را تنظیم کند که مجموعا بیشترین کمالات بر آنها مترتب شود؛ با توجه به اینکه انسان دارای روح قابل بقاء است و می تواند واجد کمالات ابدی بشود اگر حیات او منحصر به دنیای محدود باشد با حکمت الهی سازگار نخواهد بود.

نکته: زندگی ابدی انسان باید دارای نظام دیگری باشد که مانند نظام دنیا مستلزم رنج های مضاعف نباشد وگرنه ادامه ی این زندگی هر چند تا ابد با حکمت الهی سازگار نمی بود.

* برهان عدالت: در این جهان افراد نیکوکار و افرادی تبهکار هستند که هیچ به پاداش و کیفر درخور اعمالشان نمی رسند و این جهان سرای آزمایش و تکلیف است پس باید جهان دیگری باشد که سرای پاداش و کیفر و ظهور نتایج اعمال باشد.

درس ۲۵ معاد در قرآن

۱) انکار معاد بی دلیل است: از آنها مطالبه دلیل می کنند تا روشن شود عقایدشان دلیلی ندارد قل هاتوا برهانکم همچنین بیان میکنند که انکار معاد توسط آنها بر پایه گمان است ما لهم بذلک من علم ان هم الا یظنون و سخن آنها بی استدلال است

۲) پدیده های مشابه معاد: رویش گیاه بعد خشکی و مردگی کیف یحیی الارض بعد موتها، خواب اصحاب کهف وکذلک اعثرنا علیهم لیعلموا، زنده شدن حیوانات (۴ مرغ ابراهیم و مرکب پیامبری)، زنده شدن بعضی انسانها (یک پیامبر و گروهی از بنی اسرائیل)

درس ۲۶ پاسخ قرآن به شبهات منکرین معاد

۳) پاسخ به شبهات منکرین:

① شبهه اعاده معدوم؟ هر شخصی هر انسانی بستگی به روح او دارد پس معاد اعاده معدوم نیست بلکه بازگشت روح موجود است

② شبهه عدم قابلیت بدن برای حیات مجدد؟ نظام مشهود در عالم دنیا تنها نظام موجود نیست و اسباب و علل شناخته شده علل انحصاری نیست شاهد این مطلب زنده شدن برخی حیوانات و انسانها است

۳) شبهه قدرت فاعل: قدرت بی حد و مرز الهی به هر شکل الموقعی تعلق می گیرد اولم یروا ان الله الذی ... و فسیقولون من یعیدنا قل الذی ...

۴) شبهه درباره علم فاعل: علم الهی حد و مرزی ندارد و به همه چیز احاطه دارد علمها عند ربی فی کتاب و قل یحییها الذی انشاها اول مرة

درس ۴۷ وعده الهی درباره قیامت

۴) معاد، وعده حتمی الهی: معاد تردید ناپذیر است و وعده تخلف ناپذیر است ان الساعة لآتیة و بلی وعدا علیه حقا و بلی و ربی لتبعثن

۵) اشاره به براهین عقلی: بسیاری از آیات قرآن لحن استدلال عقلی بر ضرورت معاد دارند و ناظر به برهان های حکمت و عدالت هستند افحسبتم انما خلقناکم عبثا و انکم الینا لا ترجعون و ام حسب الذین اجترحوا السیئات ان نجعلهم کالذین ...

درس ۴۸ مشخصات عالم آخرت

نکته: انسان نسبت به اموری که تجربه ای درباره آنها ندارد نمی تواند شناخت کاملی داشته باشد پس انتظار نمی رود که حقیقت آخرت را دقیقا بشناسیم

* ویژگی های عالم آخرت از دیدگاه عقل: ۱. ابدی و جاودانی ۲. نعمت و رحمت خالص بدون رنج در آن تحقق یابد ۳. دارای ۲ بخش مجزا برای رحمت و عذاب باشد ۴. گنجایش پاداش و کیفر همه انسانها را داشته باشد ۵. دار جزا باشد نه دار تکلیف

درس ۴۹ از مرگ تا قیامت

* همه انسانها خواهند مرد: و هیچ کس جاودانه نیست کل من علیها فان و کل نفس ذائقة الموت

* گیرنده جان ها: خدا جان ها را به وسیله ملک الموت و او به وسیله فرشته ها انجام می دهد الله یتوفی ... یتوفاکم ملک الموت و توفته رسلنا

* آسان یا سخت گرفتن جان: مومنان راحت کافران سخت الذین تتوفاهم الملائکة طیبین ... و لو تری اذ یتوفی الذین کفروا

* عدم قبول ایمان و توبه در حال مرگ: یوم یاتی بعض آیات ربک لا ینفع نفسا ... و لیست التوبة للذین یعملون ...

* آرزوی بازگشت به دنیا: را کافران دارند ولی چنین چیزی محال است و اگر هم برگردند همان کارها را می کنند قال رب ارجعون

* عالم برزخ: در آن شادی و لذت و اندوه و رنج هست مومنان با عذاب تطهیر می شوند

درس ۵۰ تصویر رستاخیز در قرآن

زلزله در زمین پدید آمده دریاها شکافته کوه ها در هم کوبیده می شوند ماه و خورشید و ستارگان خاموش شده

شیپور مرگ به صدا در آمده و شیپور حیات به صدا در آمده همه زنده می شوند حکومت الهی ظهور تام پیدا می کند سبب و نسب

ها قطع می شود محکمه الهی برپا شده حکم الهی اعلام شده هر کس به سوی اقامتگاه ابدی راهی می شود بهشتیان از انواع

نعمت و بالاتر از همه رضوان الهی متنعم می شوند دوزخ هل من مزید گویان جهنمیان را بلعد و هیچ مرگی برایشان نباشد

درس ۵۱ مقایسه دنیا با آخرت

* فناپذیری دنیا و ابدیت آخرت : عمر محدود و عمر آخرت جاودان و نامتناهی است

* تفکیک نعمت از عذاب در آخرت : دنیا خوشی آمیخته با رنج دارد و آخرت جایی اخروی از رنج نیست و جایی جز آتش

* اصالت آخرت : دنیا مقدمه آخرت و وسیله ای برای کسب سعادت ابدی است و آخرت زندگی نهایی و اصلی است

* نتیجه انتخاب دنیا : با توجه به امتیازات آخرت انتخاب دنیا عامل حسرت و شقاوت می شود که محرومیت از پاداش و محکومیت به کیفر دارد

درس ۵۲ رابطه دنیا با آخرت

* دنیا مزرعه آخرت : سعادت و شقاوت در آخرت تابع رفتارهای انسانها در دنیا است

* نعمت های دنیا موجب سعادت اخروی نمی شود : مال و فرزند و سایر وسایل عیش و نوش دنیوی در جهان آخرت سودی کسی نمی دهد

* نعمت های دنیا موجب شقاوت اخروی هم نمی شوند : و رابطه ی معکوس بین نعمت دنیوی و اخروی نیست و دنیاطلبی با بهره مندی از دنیا مادی نیست

نتیجه انکار هرگونه رابطه بین دنیا و آخرت در حکم انکار معاد است اما رابطه بین آنها از قبیل رابطه بین پدیده های دنیوی نیست و موجب نعمت یا عذاب اعمال اختیاری از آن جهت که از ایمان و کفر باطنی سرچشمه می گیرند هستند .

درس ۵۳ نوع رابطه دنیا و آخرت

* رابطه حقیقی یا قراردادی : رابطه بین اعمال دنیوی و نعمت و عذاب اخروی رابطه ی مادی و معلولی نیست و حتی تصور

اینکه انرژی مصرف شدن در اعمال به صورت نعمت یا عذاب اخروی ظاهر می شود غلط است به علت ۱. انرژی مصرف شده

به اندازه تبدیل به نعمت های بی شمار بهشتی نیست ۲. تبدیل ماده و انرژی به یکدیگر ربطی به نیکی و بدی اعمال و نیت فاعل ندارد ۳. انرژی ای که یک

بار در راه عبادت صرف می شود یک بار هم در راه عصیان صرف می شود) اما نفی چنین رابطه ای به معنای نفی مطلق رابطه ی حقیقی نیست .

* شواهد قرآنی: هرچند غالب بیانات قرآنی رابطه جعلی را به ذهن می‌آورند آیات دیگر رابطه‌ی بین اعمال و پاداش و عقاب را بیش از یک رابطه‌ی قراردادی می‌برند و می‌گویند که اعمال انسان دارای صورت‌های ملکوتی گوناگون است و رابطه حقیقی است «یوم تجد کل نفس ما عملت من خیر محضرا» «و من یعمل مثقال ذرة خیرا یره» ... «و ان الذین یاکلون اموال...» انسان در آخرت صورت‌های ملکوتی اعمالش را می‌بیند و شخص به وسیله آنها متنعم یا معذب می‌شود.

درس ۵۴ نقش ایمان و کفر در سعادت و شقاوت ابدی

* حقیقت ایمان و کفر: ایمان حالتی است قلبی و روانی که در اثر دانستن یک مفهوم و گرایش به آن حاصل می‌شود و کفر گاهی به عنوان عدم ملکه ایمان (در اثر شک و جهل بسیط و یا جهل مرکب و یا در اثر گرایش مخالف و عناد) و گاهی عنوان جحود و عناد اختصاص می‌یابد.

* نصاب ایمان و کفر: حداقل ایمان ایمان به خدا و پاداش و کیفر اخروی و صحت آنچه بر انبیاء نازل شده (که لازمه‌اش تعهد اجمالی بر عمل به دستورات الهی است) و حداقل کفر انکار یا شک در توحید یا نبوت یا معاد یا انکار هرچه که بداند از طرف خدا نازل شده

نکته: کسی که قدرت بر شناخت اصول دین ندارد به اندازه قصورش معذور است ولی کسی که با وجود امکان شناخت تقصیر کرده معذور نیست

* تأثیر ایمان و کفر در سعادت و شقاوت ابدی: با توجه به اینکه کمال حقیقی انسان در سایه قرب الهی و سقوط انسان در دوری از خداست پس کافر نمی‌تواند انتظار پاداش ابدی را داشته باشد و نهایت چیزی که درباره اعمال نیک کافر پذیرفته می‌شود تخفیف عذاب است

* شواهد قرآنی: قرآن از یک سو نقش ایمان در سعادت ابدی را متذکر شده و در پی آن عمل صالح را ذکر کرده و از سوی دیگر دوزخ را برای کافران دانسته و اعمالشان را بی‌ارزش و تباه و گفته که نتیجه کار دنیا طلبان را در همین جهان به آنها می‌دهیم.

درس ۵۵ رابطه متقابل ایمان و عمل

گفته شد که ایمان پایدار موجب سعادت ابدی و کفر با هر رنگی موجب شقاوت ابدی می‌شود همچنین تراکم گناهان بزرگ به سلب ایمان می‌انجامد.

* رابطه ایمان با عمل: ایمان ذاتاً اقتضای عمل کردن به لوازم آن را دارد و مقدار همین تأثیر اقتضایی هم بستگی به شدت و ضعف آن دارد

رابطه عمل با ایمان: عمل اختیاری با شایسته و همسوی با ایمان است که موجب تقویت ایمان می شود و یا مخالف با ایمان است که موجب ضعف ایمان می شود والعمل الصالح یرفعه و ثم کان عاقبة الذین اساؤا...

نتیجه ایمان عامل اصلی سعادت انسان است ولی تأثیر کامل این عامل مشروط به اعمال صالح است

درس ۶۰ چند نکته مهم

* کمال حقیقی انسان: انسان اگر به کمال وجودی لایق خودش برسد و آثار وجودی متناسب با فطرتش ظاهر شود از سایر جانداران ارزشمند تر خواهد بود و اگر دچار انحراف شود از سایر حیوانات پست تر؛ کمال حقیقی انسان از قبیل کمالات مادی نیست و تکامل انسانی همان تکامل روح است و از نگاه وحی کمال نهایی انسان قرب الهی است که راه کلی آن خداپرستی و تقوا است.

* تبیین عقلی: انسان بالفطرة خواهان کمال نامحدود که علم و قدرت است می باشد و این وقتی میسر می شود که با منبع نامحدود علم و قدرت و کمال مطلق یعنی خدا در ارتباط باشد حاصل آنکه ایمان و کفر جهت حرکت انسان به سوی سعادت و شقاوت را تعیین می کند

* نقش انگیزه و نیت: تأثیر فعل در سعادت ابدی فاعل منوط به تأثیری است که در تکامل روح وی داشته باشد همچنین ارتباط افعال خارجی با روح فاعل از راه اراده حاصل می شود و اراده کار امیل به غایت و نتیجه کار برمی خیزد پس ارزش کار ارادی تابع انگیزه و نیت فاعل است و کارهایی که با انگیزه مادی انجام می شود تأثیری در سعادت ابدی انسان

درس ۵۷ حبط و تکفیر

* رابطه ایمان و کفر: ایمان در پایان عمر آثار کفر سابق را محو و کفر پایانی آثار ایمان گذشته را و من یؤمن بالله و یعمل صالحا یکفر عنه سیئاته و... و من یرتدد...

* رابطه اعمال نیک و بد: برخی از اعمال نیک اگر به طور شایسته و مقبول انجام گیرد گناهان شخص آمرزیده خواهد شد مانند توبه برخی اعمال نیکی تباه می کند

درس ۵۸ امتیازات مؤمنان

* افزایش ثواب: خدا تنها معادل ثواب عمل را به طالبان راه سعادت نمی دهد بلکه بر آن می افزاید

* آمرزش صغائر: مؤمنانی که از گناهان بزرگ اجتناب کنند خداوند گناهان کوچکشان را می بخشد ان تجتنبوا کبائر ما تنهون عنه...